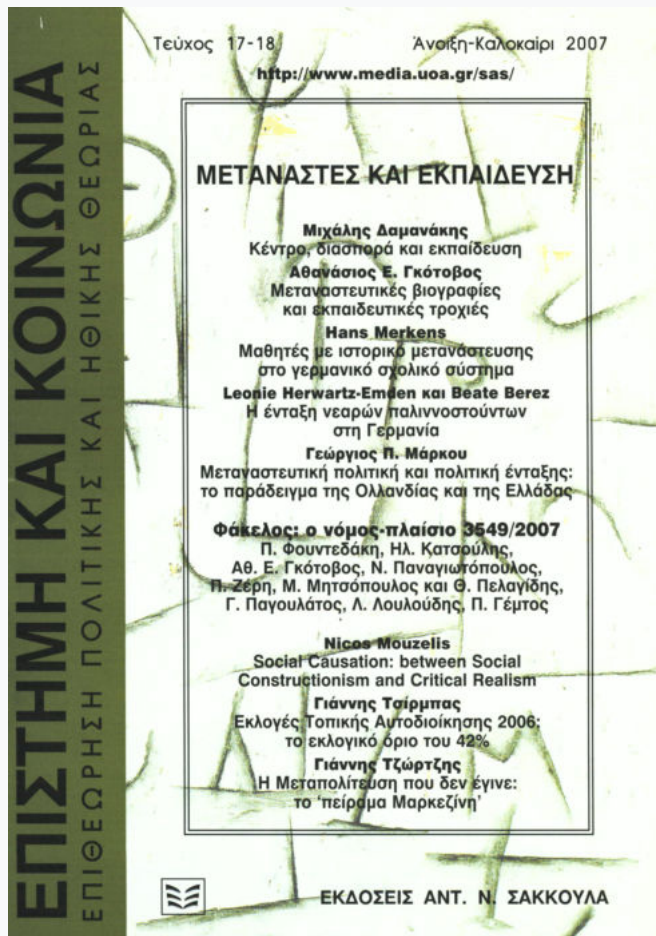

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 17 (2007)

Τόμ. 17-18 (2007): Μετανάστες και Εκπαίδευση

Ο νέος νόμος-πλαίσιο 3549/2007: ρήξη ή συνέχεια;

Ηλίας Κατσούλης

doi: [10.12681/sas.497](https://doi.org/10.12681/sas.497)

Copyright © 2015, Ηλίας Κατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Η. (2015). Ο νέος νόμος-πλαίσιο 3549/2007: ρήξη ή συνέχεια;. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 17, 205–224. <https://doi.org/10.12681/sas.497>

Ο νέος νόμος-πλαίσιο 3549/2007: ρήξη ή συνέχεια;

Ηλίας Κατσούλης*

Εισαγωγικά

Εκείνο που έφερε στην επιφάνεια τη σοβούσα κρίση στα ελληνικά πανεπιστήμια ήταν η απόφαση του υπουργείου Παιδείας της προηγούμενης κυβέρνησης να αποστείλει στα ΑΕΙ και τα ΤΕΙ ένα προσχέδιο νόμου για τη θεσμοθέτηση ενός 'Εθνικού Συστήματος Διασφάλισης και Αξιολόγησης της Ποιότητας της Ανώτατης Εκπαίδευσης' [ΕΣΔΑΠΑΕ]. Εν τω μεταξύ, η τότε κυβέρνηση είχε συμφωνήσει στη διαμόρφωση και είχε συμφωνήσει με τις αποφάσεις της Μπολόνιας (1999) για τη δημιουργία ενός 'Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης' [ΕΧΑΕ], φρόντισε όμως, με τη χαρακτηριστική για τις ελληνικές κυβερνήσεις διγλωσσία –μία γλώσσα για τις διεθνείς επαφές και συμφωνίες και άλλη γλώσσα για εσωτερική κατανάλωση– να κρύψει την ενεργητική συμμετοχή της στις διαδικασίες διαμόρφωσης του ΕΧΑΕ και να σχετικοποιήσει τη σημασία των συμφωνιών Μπολόνιας-Βερολίνου-Πράγας. Με τον ίδιο τρόπο χειρίστηκε και η επόμενη κυβέρνηση τις συμφωνίες Μπολόνιας-Bergen έτσι ώστε

η διγλωσσία [να] εμφανίζεται επισήμως με έναν λόγο εκτός Ελλάδος, που εξωραίζει την κατάσταση και με έναν λόγο εντός Ελλάδος που προσπαθεί να μην προκαλεί περαιτέρω 'πολεμικές' αντιδράσεις κατά της διαδικασίας της Μπολόνιας (Φουντεδάκη 2006: 943-944).

Παρά τα θετικά στοιχεία που περιείχε το προσχέδιο νόμου για το ΕΣΔΑΠΑΕ (Κιντής 2004: 41 κ.ε.), το γεγονός και μόνον ότι προέβλεπε την αξιολόγηση πανεπιστημίων και πανεπιστημιακών προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τις 'δυνάμεις της αδράνειας και της αδιαφορίας' (Κιντής ό.π.) υποχρεώνοντας το υπουργείο Παιδείας να το αποσύρει πανικόβλητο. Η κυβέρνηση που προήλθε από τις εκλογές του Μαρτίου 2004 προχώρησε με αποφασιστικότητα στην υλοποίηση των ανειλημμένων υποχρεώσεων της χώρας ψηφίζοντας τον νόμο 3374/2005 με τον οποίο καθιερωνόταν η αξιολόγηση του έργου πανεπιστημίων και πανεπιστημιακών. Αυτό ήταν αρκετό για να εκδηλωθούν, χωρίς περιστροφές τώρα, οι δυνάμεις της αδράνειας. Σε μια πρωτοφανή για Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα και μάλιστα της ιστορίας του ΕΜΠ ενέργεια η Σύγκλητός του

---

* Καθηγητής Πολιτικής Κοινωνιολογίας, ikatsoulis@hol.gr

δήλωσε απερίφραστα (21.10. 2005) ότι δεν θα εφαρμόσει καμία από τις θεσμοθετημένες αποφάσεις της κυβέρνησης επικαλούμενη 'τις αποφάσεις των ακαδημαϊκών και των συλλογικών οργάνων του Ιδρύματος'! Έστω και αν ο νόμος 3374/2005 στις λεπτομέρειές του δίνει την εντύπωση εξωπραγματικών ρυθμίσεων (Σωτηρόπουλος 2006: 176), έστω και αν, όπως από άλλες πλευρές υποστηρίχθηκε, ψηφίστηκε διότι η κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη αφού συμμετείχε στην όλη διαδικασία από τη Μπολόνια μέχρι το Bergen, εντούτοις η Σύγκλητος του ΕΜΠ, όπως και άλλα πανεπιστήμια, αλλά και η ΠΟΣΔΕΠ και φοιτητικοί σύλλογοι δεν στράφηκαν εναντίον της αξιολόγησης επειδή ήταν ελλιπής, πρόχειρα θεσμοθετημένη ή προσχηματική, αλλά στράφηκαν εναντίον της για προφανείς λόγους: διότι ήξεραν ότι ούτε τα πανεπιστήμια αλλά ούτε και οι πανεπιστημιακοί θα μπορούσαν να ανταποκριθούν τις απαιτήσεις μιας, όποιας, αξιολόγησης γεγονός που θα απαξίωνε ακόμη περισσότερο τα πτυχία πανεπιστημίων και θα επιδείνωνε ακόμη περισσότερο τη θέση των φορέων τους, των πτυχιούχων, στην αγορά εργασίας.

Cui bono?

Στο χρονικό διάστημα της τελευταίας κρίσης στα πανεπιστήμια δύο ήταν οι πρωταγωνιστές για τους οποίους οι επιδιωκόμενες αλλαγές συστούσαν απειλή: από τη μία μεριά, οι οργανωμένοι στην ΠΟΣΔΕΠ καθηγητές και, από την άλλη, οι οργανωμένοι σε κομματικές παρατάξεις φοιτητές. Η κυβέρνηση, αλλά και ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης συμφώνησαν στο γεγονός ότι, και όσον αφορά την ΠΟΣΔΕΠ και όσον αφορά του κομματικοποιημένους φοιτητές/τριες, αυτοί δεν εκπροσωπούσαν παρά ένα μικρό μέρος των καθηγητών και των φοιτητών και στις περισσότερες των περιπτώσεων ήταν ετεροκατευθυνόμενοι. Ο γράφων δεν συμφωνεί με τις διαδεδομένες αυτές αντιλήψεις. Είναι γνωστό ότι σε όλη τη διάρκεια της ισχύος του 1268/1982 οι συνδικαλισμένοι καθηγητές υπήρξαν πραγματικά μια μειοψηφία, κατόρθωσαν όμως να αναδειχθούν σε εκφραστές των συμφερόντων της πλειοψηφίας λόγω των ελαστικών ρυθμίσεων που εισήγαγε το συνεχώς μεταβαλλόμενο θεσμικό πλαίσιο και των προνομίων που η εκμετάλλυσή τους εξασφάλιζε προπαντός για εκείνες τις κατηγορίες ΔΕΠ που είχαν δημιουργήσει για τον εαυτό τους και τα μέλη τους 'δίκτυα' συμφερόντων (Γκότοβος 2005: 33-83), που με την ανοχή της πολιτικής εξελίχθηκαν σε 'αφανείς διανεμητικές συσπειρώσεις' (Κατσούλης 2005: 1-31). Με τον τρόπο αυτόν απέκτησαν εντός της πανεπιστημιακής κοινότητας μια ιδιαίτερα ισχυρή θέση που τους επέτρεπε να ηγούνται των κινητοποιήσεων του κλάδου όταν οι κυβερνήσεις εκδήλωναν την πρόθεσή τους να αλλάξουν μέρη του θεσμικού πλαισίου, όπως επιχειρήθηκε, π.χ., με την ψήφιση του νόμου 2083/1992 ή όταν ζητούσαν τη συνεχή ανανέωση της θητείας όλων εκείνων των βοηθών οι οποίοι δεν είχαν καταφέρει σε 10, 15, 20 (!) χρόνια να ολοκληρώσουν τη διδακτορική

τους διατριβή για να ενταχθούν κατόπιν και χωρίς κρίση και με κλειστές διαδικασίες σε θέση ΔΕΠ.¹

Συνέπεια αυτής της προνομιακής για τους λίγους κατάστασης ήταν η σταδιακή μεταβολή των πανεπιστημίων σε κλειστούς αυτοαναφερόμενους οργανισμούς οι οποίοι, αποκομμένοι από τις εξελίξεις, περιορίστηκαν ή, τέλος πάντων, επικεντρώθηκαν στην υπεράσπιση των συμφερόντων των 'εντός' εναντίον των συμφερόντων των 'άλλων' και των 'εκτός'. Η στασιμότητα που προέκυψε² και για την οποία υπεύθυνες είναι οι κυβερνήσεις που δεν προχώρησαν με μέτρα θεσμικού χαρακτήρα (επ' αυτού στη συνέχεια) που θα την απέτρεπαν, οδήγησε σταδιακά στην απαξίωση της προσφερόμενης γνώσης, γεγονός που είχε αντίκτυπο στην αναγνώριση των πτυχίων στην αγορά εργασίας. Είναι ενδεικτικό, και έχει αναδειχθεί από τις τελευταίες έρευνες, ότι όσο ήταν το δημόσιο που απορροφούσε το μεγαλύτερο μέρος των πτυχιούχων η κατάσταση παρέμενε ελεγχόμενη. Όταν όμως η απορροφητική –πτυχιούχων– ικανότητα της πολιτικής εξαντλήθηκε και παράλληλα εμφανίστηκε η αγορά που ενδιαφερόταν για γνώσεις και δεξιότητες και όχι για πτυχία χωρίς περιεχόμενο, τότε άρχισαν να αφυπνίζονται οι φοιτητές. Άρκεσε η γνωστοποίηση των συμφωνιών Μπολόνιας-Bergeren και η θέσπιση μέτρων όπως αξιολόγηση, διδακτικές μονάδες κ.λπ. που έκαναν ορατό τον κίνδυνο να γίνει πανελληνίως και διεθνώς γνωστό ότι μεγάλο μέρος των πανεπιστημιακών σπουδών στην Ελλάδα στερούνται περιεχομένου και οι πτυχιούχοι γνώσεων. Σε αυτή τη στιγμή έγινε γνωστή και η συμφωνία κυβέρνησης-αξιωματικής αντιπολίτευσης στο πλαίσιο της συνταγματικής αναθεώρησης να αλλάξει το άρθρο 16 του Συντάγματος και να αρθεί η απαγόρευση ίδρυσης πανεπιστημίων από ιδιώτες που οδήγησε στην έκρηξη.³

Εάν κοιτάξει κανείς προς την πλευρά των καθηγητών που αντιτίθενται στην ιδέα κάθε είδους μεταρρύθμισης και ακούγοντας τα επιχειρήματά τους υπέρ του 'δημόσιου πανεπιστημίου' νιώθει τριάντα χρόνια πίσω όταν οι *ιδιοί άνθρωποι* (πολλές φορές με διαφορετική κομματική ταυτότητα), με τα *ίδια επιχειρήματα* και με τις *ίδιες μεθόδους* (βέβαια, απεργία τότε, αποχή σήμερα!) διεκδικούσαν και πετύχαιναν την ικανοποίηση του πιο εξωφρενικού αιτήματος: και μονιμοποίηση και συμμετοχή σε έναν ενιαίο φορέα διδασκόντων ανηρώπων που δεν είχαν καν σπουδάσει αφού ένα πτυχίο ελληνικού πανεπιστημίου την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας κάθε άλλο παρά ως πτυχίο μπορεί να λογιστεί. Ήταν ο νόμος 1268/1982 που θεσμοθέτησε τον ενιαίο φορέα διδασκόντων (Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό -ΔΕΠ) και επέτρεψε με τις κλειστές διαδικασίες εκλογής και εξέλιξης αλλά και με τις συνεχείς ανανεώσεις της θητείας των υπηρετούντων βοηθών που επακολούθησαν, να δημιουργηθεί αυτό ακριβώς το 'κλειστό και αυτοαναφερόμενο' σύστημα που έχει επικρατήσει. Ήταν αυτό το σύστημα που με τη μέθοδο της κοοπτάσιας, την αναπαραγωγή του, δηλαδή, από τα ίδια του τα μέρη, δημιούργησε μια νομενκλατούρα η οποία, όπως και η αντίστοιχη του υπαρκτού σοσιαλισμού, συγκέντρωσε όλη τη δύναμη στα χέρια

της ακυρώνοντας κάθε δυνατότητα εξόδου από τη στασιμότητα που τόσο την ευνοούσε. Ο 1268/1982 κατάλληλα διατυπωμένος στα επιμέρους άρθρα του από τα ιδρυτικά μέρη αυτής της νομενκλατούρας και με τις συνεχείς αλλαγές υπέρ των υπηρετούντων μελών ΔΕΠ και των βοηθών, επέτρεψε ώστε σε μικρό χρονικό διάστημα τα πανεπιστήμια κυριολεκτικά να κατακλυσθούν από νέους καθηγητές η πλειονότητα των οποίων δεν προέκυψε από ακαδημαϊκές διαδικασίες –μεταπτυχιακές σπουδές, έρευνα, διδακτορικό, δημοσιεύσεις, αναγνώριση από την πανεπιστημιακή κοινότητα κ.λπ.– αλλά από ταχείες εσωτερικές εξελίξεις στις οποίες πρυτάνευαν πελατειακά, κομματικά και ιδεολογικά κριτήρια. Το γεγονός ότι ο αριθμός των μελών ΔΕΠ αυξήθηκε κατακόρυφα μετά την εφαρμογή του νόμου 1268/1982 για να φτάσει στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (1992-1993) τις 9.301 και στις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 2000 (2002-2003) τις 11.079 (Δρεττάκης 2006: 228 κ.ε.) δείχνει μερικές από τις αιτίες της σημερινής κρίσης στα πανεπιστήμια. Ότι, δηλαδή, αυτά κυριαρχούνται από καθηγητές των οποίων ο σχεδιασμός ζωής σε ελάχιστες περιπτώσεις περιλάμβανε την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία. Αυτή προέκυψε όταν ο 1268/1982 κατάργησε, στην πράξη, τις προϋποθέσεις και τα ακαδημαϊκά κριτήρια. Οι ανοικτές και αφύλακτες πύλες των πανεπιστημίων επέτρεψαν την είσοδο σε πολλούς περαστικούς οι οποίοι εγκαταστάθηκαν και, εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες που παρείχε ο 1268/1982, συγκρότησαν ‘δίκτυα’ και υποκαταστάθηκαν στη θέση της έδρας την οποία, τώρα, με αφανείς και πέρα από τις ρυθμίσεις του νόμου διαδικασίες, έχουν μετατρέψει σε κέντρο διανομής προνομίων καλύπτοντάς τα με τον απαραίτητο για την εποχή ιδεολογικό μανδύα.⁴ Είναι αυτή ακριβώς η κατάσταση κεκτημένων και προνομίων η οποία απειλείται από τις ελλείψεις –είναι αλήθεια– θεσμικές αλλαγές που δρομολογήθηκαν. Το ‘όχι σε όλα’ που επαναλαμβάνουν σε όλους τους τόνους τα μέλη της ΠΟΣΔΕΠ, πέραν από το ότι προδίδει την αγωνία τους ενώπιον οιασδήποτε αλλαγής, δείχνει και αυτό που ήταν ήδη από χρόνια γνωστό αλλά λίγοι είχαν την παρρησία να το ομολογήσουν. Ότι, δηλαδή, τα ελληνικά πανεπιστήμια βρίσκονται υπό τον (μερικό) έλεγχο ‘μη πανεπιστημιακών’! Όταν η κρίση οδηγήθηκε από την ΠΟΣΔΕΠ στα άκρα τότε άρχισε να φαίνεται αλλά και να ομολογείται η κατάσταση όπως ακριβώς έχει. Η παραστατικότερη ίσως περιγραφή αυτής της κατάστασης εντοπίζεται σε ένα άρθρο του καθηγητή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Γ. Γάλλου (*Το Βήμα*, 7 Φεβρουαρίου 2007) με τη ‘θεωρία του γέρο-πλάτανου’.

Το πανεπιστήμιο είναι ένα μεγάλο πλάτανι’, γράφει. ‘Στις φυλλωσιές και στη σκιά του χωρά πάρα πολύς κόσμος. Κάθε καρδιάς καρύδι. Ξέρεις πόσοι απ’ αυτούς που σιτίζονται από το πανεπιστήμιο δεν θα ήταν σε θέση να κάνουν καμιά δουλειά έξω και θα ζητιάνευαν στα φανάρια για να βγάλουν το ψωμί τους;

Στη θεωρητική αυτή ερώτηση, ο Γάλλος δίνει τη δική του εμπειρική απάντηση:

Γνωρίζω ότι του υπάρχουν σήμερα επιστημονικό προσωπικό (μέλη ΔΕΠ) των πανεπιστημίων της χώρας δεν θα άντεχε –στο μεγαλύτερό του ποσοστό– σε οποιαδήποτε στοιχειωδώς σοβαρή επιστημονική κρίση του ερευνητικού και διδακτικού του έργου και θα απορριπτόταν ως ακατάλληλο να κατέχει μια τέτοια θέση...!. Και συνεχίζει: 'Και αυτό είναι... το σημαντικότερο πρόβλημα των ελληνικών πανεπιστημίων και μία από τις αιτίες της κακοδαιμονίας τους.

Αν και στην κατεύθυνση αυτή, της αντικειμενικής έλλειψης πραγματικών καθηγητών που ζουν 'από και για την επιστήμη', άρχισαν να δείχνουν πολλοί πανεπιστημιακοί, εν τούτοις λίγο έχει συνειδητοποιηθεί μέχρι τώρα ότι εκεί, προπάντων, βρίσκεται μία σοβαρή, από τις πολλές, αιτίες της χαμηλής ποιότητας εκπαίδευσης και γνώσης που παρέχουν τα ελληνικά πανεπιστήμια (οι εξαιρέσεις επιβεβαιώνουν τον κανόνα). Εκείνοι, όμως, που το έχουν συνειδητοποιήσει είναι οι φοιτητές/τριες που περισσότερο από κάθε άλλον βιώνουν –και γι' αυτό μπορούν να κρίνουν– την ποιότητα της εκπαίδευσης και της γνώσης που τους προσφέρεται. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί γιατί οι φοιτητές/τριες αντιδρούν στο ενδεχόμενο εμφάνισης μιας ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας και γιατί –αλλά με διαφορετικό συμφέρον– η ΠΟΣΔΕΠ απορρίπτει κάθε ιδέα αξιολόγησης. Τελικά, οι μεγάλοι χαμένοι των αλληπάλληλων νομοθετικών ρυθμίσεων των τελευταίων τριών, περίπου, δεκαετιών είναι οι φοιτητές/τριες και οι κερδισμένοι είναι τα μέλη του παλιού ΕΔΠ που στο πλαίσιο του 1268/1982 έγινε ΔΕΠ με τις γνωστές συνέπειες. Ανήκει στα παράδοξα αυτής της τωρινής κατάστασης στο μέτωπο της Ανώτατης Εκπαίδευσης ότι χαμένοι και κερδισμένοι έχουν συμμαχήσει στη διατήρηση ενός καθεστώτος που εγγυάται τα προνόμια των κερδισμένων και αυξάνει τις απώλειες των χαμένων!

Τα ξύλινα τείχη: οι θεσμοί

Εάν κάτι, στο προηγούμενο θεσμικό καθεστώς του 1268/1982 και των συναφών νόμων, έλειψε ήταν κανόνες που θα διευκόλυναν τη λειτουργία ενός συστήματος, του συστήματος της Ανώτατης Εκπαίδευσης, που από μόνο του είναι περίπλοκο.

Στην περίφημη πραγματεία του *Legitimation durch Verfahren* (1969, ελληνική μετάφραση 1999), ο Ν. Luhmann έδειξε πώς μια δικαστική –και όχι μόνον– απόφαση που λαμβάνεται στο πλαίσιο μιας αποδεκτής διαδικασίας επιβάλλεται ανεξάρτητα εάν οι διάδικοι συμφωνούν με το αποτέλεσμα της. Είναι ακριβώς η θεσμοθετημένη διαδικασία που 'απομειώνει περιπλοκότητα' και επιτρέπει στους διαδίκους να την παρακολουθούν και να δέχονται το αποτέλεσμα της. Όσο περισσότερο εξελίσσονται οι κοινωνίες και όσο περισσότερο διαφοροποιούνται, τόσο περισσότερο αναγκαία γίνεται η λειτουργία της απομείωσης περιπλοκότητας που οδηγεί σε συγκλίσεις πάνω στις οποίες μπορούν να στηριχθούν συμφωνίες.

Στη γνωστή του μονογραφία *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (1990, ελληνική μετάφραση 2006) ο κάτοχος του βραβείου Nobel Οικονομίας D. North ερμηνεύει στην ίδια κατεύθυνση τους θεσμούς αφού είναι αυτοί που 'μειώνουν την αβεβαιότητα παρέχοντας μια δομή στην καθημερινότητα' (2006: 16), καθορίζοντας επιπλέον και περιορίζοντας το σύνολο των επιλογών των ανθρώπων. Θεσμοί που εκτιμώνται ως δίκαιοι και έντιμοι μειώνουν κόστος, θεσμοί που θεωρούνται άδικοι δημιουργούν κόστος και το αυξάνουν, υποστηρίζει. Τους θεσμούς ο North τους διακρίνει σε 'επίσημους' και 'ανεπίσημους'. Οι πρώτοι είναι οι κανόνες που η πολιτεία θέτει, οι δεύτεροι είναι, περισσότερο, 'κώδικες συμπεριφοράς' που έχουν διαμορφωθεί σε ένα βάθος χρόνου. Και οι δύο μαζί μπορούν να μειώνουν αβεβαιότητες οι οποίες προκαλούνται από ατελή πληροφόρηση που ενυπάρχει στη συμπεριφορά και τις προθέσεις των ανθρώπων όταν επικοινωνούν επιδρώντας ο ένας στον άλλο. Σε κοινωνίες όπου επίσημοι και ανεπίσημοι θεσμοί αποτελούν τους κύριους ρυθμιστικούς παράγοντες της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης μειώνεται αισθητά το κόστος συναλλαγής και οι κοινωνίες προοδεύουν. Εκεί όπου οι θεσμοί δεν διαθέτουν ισχύ ή δεν μπορούν να επιβληθούν, οι κοινωνίες υστερούν. Γενικεύοντας, ο North προσφέρει μια εξήγηση της ανάπτυξης και της υπανάπτυξης στηριζόμενος ακριβώς στην ύπαρξη και την ισχύ των θεσμών: επίσημων και ανεπίσημων. Τελικά, θεσμοί είναι οι κανόνες του παιχνιδιού σε μια κοινωνία ή, πιο ουσιαστικά, είναι οι ανθρωπίνως επινοημένοι περιορισμοί που διαμορφώνουν την ανθρώπινη αλληλόδραση. Κατά συνέπεια διαμορφώνουν κίνητρα για την ανθρώπινη ανταλλαγή είτε αυτή είναι πολιτική, κοινωνική ή οικονομική (North 1990: 3, 2006: 15). Σημασία, κατά μία άλλη, συγγενή, άποψη, έχει η αναγνώριση του γεγονότος ότι οι θεσμοί περιλαμβάνουν τους κανόνες [Regelkomponente], από τη μία, την επιβολή [Durchsetzungskomponente] και την κυρωτική [Sanktionskomponente] διάσταση, από την άλλη. Υπό την προϋπόθεση αυτή, οι θεσμοί ορίζονται

ως γενικά γνωστοί κανόνες με τη βοήθεια των οποίων δομούνται επαναλαμβανόμενες καταστάσεις αλληλόδρασης και οπλίζονται με έναν μηχανισμό επιβολής που ενεργοποιεί κυρώσεις ή απειλή κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης των κανόνων (Engerer/Voigt 2002: 155).

Αυτός ο 'μηχανισμός επιβολής' λειτουργεί κατά διαφορετικό τρόπο μέσα στο κράτος και μέσα στην κοινωνία. Το κράτος επιβάλλει κυρώσεις στηριζόμενο στο 'μονοπώλιο άσκησης νόμιμης βίας' που αυτό διαθέτει. Η κοινωνία, που δεν διαθέτει νομικό δικαίωμα άσκησης βίας (εδώ εννοείται η νεωτερική κοινωνία), περιορίζεται στους δικούς της μηχανισμούς επιβολής. Έτσι έχουμε, στην πρώτη περίπτωση, κανόνες, νόμους, διατάγματα κ.λπ., δηλαδή, θεσμούς που επιβάλλονται και γι' αυτό είναι εξωτερικοί [externe Institutionen] και θεσμούς που αναδύονται, υπάρχουν μέσα στην κοινωνία, όπως συνήθειες, ηθικοί κανόνες, τομικοί κανόνες, έθιμα κ.λπ. και γι' αυτό είναι εσωτερικοί [interne Institutionen]. Θα εξαρτηθεί από το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας μέχρι ποιου σημείου οι

εξωτερικοί θεσμοί μπορούν να επιβάλλονται. Σε ένα απλοποιημένο μοντέλο, υψηλής διαφοροποίησης περίπλοκες κοινωνίες στηρίζονται περισσότερο σε εξωτερικούς θεσμούς αφού είναι αυτοί που διαθέτουν την ικανότητα 'απομείωσης περιπλοκότητας' που έχουν ανάγκη οι κοινωνίες αυτές για να λειτουργήσουν αποδοτικά. Αντίθετα, περιορισμένης διαφοροποίησης και περιπλοκότητας κοινωνίες κινητοποιούν περισσότερο τους εσωτερικούς τους θεσμούς για να επιλύσουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Βέβαια, στις περισσότερες περιπτώσεις, στον πραγματικό κόσμο, εξωτερικοί και εσωτερικοί, επίσημοι και ανεπίσημοι θεσμοί συνυπάρχουν και εξαρτάται από τον βαθμό ανάπτυξης μιας κοινωνίας τότε υπερέχουν οι πρώτοι, τότε οι δεύτεροι και τότε συμβαίνει το ένα, τότε το άλλο και τότε και τα δύο μαζί.

Μια 'ταραγμένη σχέση'

Η ένταξη της σημερινής Ελλάδας σε ένα από αυτά τα μοντέλα κυριαρχίας των θεσμών δεν είναι εύκολη, πολύ περισσότερο εφόσον η όλη συζήτηση για τη λειτουργία των θεσμών περιορίζεται στο νομικό της μέρος και αγνοούνται οι πολιτικές όσο και οι οικονομικές της συνιστώσες. Παρά τη μεγάλη ανάπτυξη που έχει σημειώσει τις τελευταίες τρεις, περίπου, δεκαετίες η 'νέα θεσμική ανάλυση' (Goodin/ Klingemann 1998) και η 'νέα θεσμική οικονομία' (North 1990), τα αποτελέσματά τους για την κατανόηση ορισμένων από τις ελλείψεις στη λειτουργικότητα της ελληνικής κοινωνίας δεν έχουν αξιοποιηθεί επαρκώς. Συχνά γίνεται λόγος για την αδυναμία αλλά και την απροθυμία εφαρμογής των νόμων. Γνωστή είναι η συζήτηση για την πολυνομία που περιπλέκει ακόμη περισσότερο δύσκολες –έτσι κι αλλιώς– καταστάσεις, ενώ διάχυτη είναι η εντύπωση ότι ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας αντιστέκεται στην επιβολή του νόμου ή απορρίπτει νόμους επειδή δεν τους θεωρεί κατάλληλους, συμφέροντες ή δίκαιους. Την 'ταραγμένη σχέση' των ελλήνων πολιτών με τους (εξωτερικούς/ επίσημους) νόμους και θεσμούς εκφράζουν αλλά και ενισχύουν επίσημες δηλώσεις ομάδων ή και κομμάτων ότι δεν θα εφαρμόσουν έναν νόμο, όπως συνέβη με την πρόσφατη ψήφιση του νόμου 3549/2007. Οι επανειλημμένες αποχωρήσεις πολιτικών κομμάτων από το Κοινοβούλιο κατά την ψήφιση σημαντικών αποφάσεων, όπως π.χ., η απόφαση ένταξης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινοότητες το 1980, η πρόσφατη αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος (παρά την ύπαρξη συγκλινουσών απόψεων κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης) και η ψήφιση του 3549/2007, δείχνουν ότι, όπως ένας μεγάλος αριθμός ελλήνων πολιτών, έτσι και οι κομματικές τους εκπροσωπήσεις δυσκολεύονται, ακόμη, να βρουν τον βηματισμό με μια εξέλιξη που έχει ήδη συντελεστεί, με μία κοινωνία, δηλαδή, που από πολλού έχει συγκροτηθεί και λειτουργεί στη βάση ενός νομιμοποιημένου /επίσημου, υποχρεωτικού –επομένως– για όλους, θεσμικού πλαισίου.

Μια συντηρητική κουλτούρα

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, θα προσπαθήσω στη συνέχεια, εν συντομία, να δείξω την προβληματική που συνδέεται με την όλη διαδικασία ψήφισης του νόμου 3549/2007. Θα προχωρήσω κατόπιν στη διατύπωση κάποιων σκέψεων και προτάσεων που θα αφορούν μια πορεία διαμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου για τα ΑΕΙ η οποία θα μπορούσε να φέρει την ελληνική ανώτατη εκπαίδευση πιο κοντά τις ανάγκες της κοινωνίας της γνώσης αλλά και στους στόχους που η Ελλάδα μαζί με άλλες 44 χώρες έχει διαμορφώσει. Εάν κάτι θα πρέπει, για την επίτευξη των συμφωνημένων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, να αλλάξει είναι η κρατούσα αδιευκρίνιστη κατάσταση που κυριαρχεί στο θεσμικό πλαίσιο το οποίο ορίζει τα της δομής και λειτουργίας των ελληνικών ΑΕΙ. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επιβιώσει το 'κληρονομημένο από ετών χαώδες νομικό πλαίσιο για την ανώτατη παιδεία' του '1268/1982. Σε αυτόν τον νόμο, σύμφωνα με τη Φουντεδάκη (σε αυτό το αφιέρωμα) σωρεύτηκαν

άνω των εξήντα τυπικοί νόμοι, πολλαπλάσια προεδρικά διατάγματα και χιλιάδες υπουργικές αποφάσεις. Σε αυτή την πληθώρα των ρυθμίσεων επικάθεται η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας... Ο μετέπειτα νόμος 2083/1992, που τροποποίησε σημαντικά τον νόμο 1268/1982, ακολουθήθηκε από συνεχείς τροποποιήσεις, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα δαιδαλώδες πλέγμα ρυθμίσεων που η ακαδημαϊκή κοινότητα είναι αδύνατον να απορροφήσει, να κατανοήσει και να εφαρμόσει.

Αν και δεν έχουμε ακόμη πλήρη εικόνα του τρόπου με τον οποίο η κυβέρνηση θα θέσει σε εφαρμογή τον νέο νόμο-πλαίσιο 3549, εν τούτοις, απ' ό,τι φαίνεται (Κοντιάδης 2007: 149), οι περισσότερες από τις ρυθμίσεις του προηγούμενου καθεστώτος μένουν άθικτες ενώ από μια πρώτη 'αξιολόγηση' του νέου νόμου εκείνο που προκύπτει είναι 'μια γεύση αναξιοπιστίας στο πεδίο συγκρότησης και άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής', όπως σημειώνει ο Γκότοβος (σε αυτό το αφιέρωμα). Εάν αυτά ισχύουν, τότε έχουμε να κάνουμε με έναν νόμο ο οποίος αδυνατεί να δημιουργήσει εκείνες τις προϋποθέσεις εμπιστοσύνης που απαιτούν οι διαδικασίες τις οποίες δρομολογεί και οι στόχοι τους οποίους θέτει ώστε να μη τάξη στη χαώδη κατάσταση που κληρονομεί. Οι παρατηρήσεις αυτές δείχνουν πόσο επίκαιρη παραμένει η διάκριση μεταξύ επίσημων /εξωτερικών και ανεπίσημων /εσωτερικών θεσμών.

Ο 'οδικός χάρτης'

Έχουμε, λοιπόν, ενώπιόν μας την επιβίωση μιας αντίθεσης μεταξύ ενός κράτους φορέα του προνομίου άσκησης νόμιμης βίας και μιας κοινωνίας τμήματα της οποίας συντηρούν μια κουλτούρα η οποία ακόμη και τώρα αρνείται να επιτρέψει την επιβολή θεσμών που είτε δεν της ταιριάζουν είτε δεν τους αποδέχεται. Στη συγκεκριμένη, όμως, περίπτωση του θεσμικού πλαισίου για τα ΑΕΙ βρισκόμαστε ενώπιον μιας ιδιάζουσας κατάστασης στην οποία η κοινωνία (ως το

σύνολο των πολιτών) επιζητά και συμφωνεί με την επιβολή επίσημων/ εξωτερικών θεσμικών ρυθμίσεων, άρα δέχεται την άσκηση νόμιμης βίας από το κράτος, ενώ ένα μέρος της ίδιας κοινωνίας το οποίο αποτελείται από δυναμικές μειοψηφίες στα πανεπιστήμια και σε πολιτικά κόμματα, αρνείται να αναγνωρίσει στο κράτος το προνόμιο αυτό. Ενδεικτικό στην περίπτωση αυτή είναι το Υπόμνημα προς τα μέλη της Διαρκούς Επιτροπής Μορφωτικών Υποθέσεων που κατέθεσε (12 Σεπτεμβρίου 2006) η ΠΟΣΔΕΠ, αρνούμενη να πάρει μέρος στις εργασίες της, με το οποίο κατάγγελλε τις 'αποφάσεις Βερολίνο-Μπέργκεν' γιατί 'πάρθηκαν για εμάς χωρίς εμάς'¹⁵. Έτσι εχόντων των πραγμάτων, τίθεται το ερώτημα ποιος είναι ο κατάλληλος τρόπος για να ξεπεραστούν οι αντιστάσεις εκείνου του μέρους της κοινωνίας που στηρίζεται περισσότερο στους δικούς του ανεπίσημους/ εσωτερικούς θεσμούς. Η απάντηση μπορεί να δοθεί περισσότερο από το ίδιο το κράτος, φορέα των επίσημων/ εξωτερικών θεσμών. Το πώς μπορεί να αναζητηθεί σε προτάσεις που έχουν κατατεθεί από την πανεπιστημιακή κοινότητα (Πρωτοβουλία Πανεπιστημιακών για τη Μεταρρύθμιση και την Αναβάθμιση του Δημόσιου Πανεπιστημίου-ΕΛΙΑΜΕΠ-Όμιλος Προβληματισμού Αριστερά Σήμερα κ.λπ.) και την κοινωνία πολιτών (Κίνηση Πολιτών για μια Ανοιχτή Κοινωνία, www.kinisispoliton.gr). Ιδιαίτερα στις τάξεις της τελευταίας συζητείται το σχέδιο ενός 'οδικού χάρτη' στον οποίο, με στόχο την υλοποίηση των αποφάσεων Μπολόνιας-Bergen, προσαρμοσμένων στις ελληνικές συνθήκες, θα καθορίζονται οι επιμέρους σταθμοί σε καθέναν από τους οποίους θα επιδιώκεται η εκπλήρωση ενός στόχου ιεραρχημένου στην επιδίωξη της τελικής σύγκλισης με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, η επιτυχία του σχεδίου ενός 'οδικού χάρτη' προϋποθέτει συμφωνίες του είδους που περιγράψαμε. Προϋποθέτει, δηλαδή, την αποδοχή των επίσημων/ εξωτερικών κανόνων των οποίων φορέας και εκφραστής είναι η πολιτεία, προϋποθέτει προπάντων την επιβολή μιας διαδικαστικής νομιμότητας που αποδεικνύεται ως η μόνη ικανή να υπερβεί τις δυσκολίες που συνοδεύουν διαφοροποιημένες και πολύπλοκες κοινωνίες. Σε μία από τις πρώτες αλλά λιγότερο γνωστές πραγματείες του ο N. Luhmann (1968) είχε στρέψει το ενδιαφέρον της επιστημονικής έρευνας στη σημασία της εμπιστοσύνης [Vertrauen] για την επίλυση προβλημάτων. Όπου υπάρχει εμπιστοσύνη, έγραφε,

υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες του βιώματος και της δράσης... στην εμπιστοσύνη ενυπάρχει μια αποτελεσματικότερη μορφή της απομείωσης περιπλοκότητας'. Και πιο κάτω: 'όποιοι δείχνει εμπιστοσύνη προεξοφλεί το μέλλον, έτσι ως να ήταν σίγουρος για το μέλλον. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ξεπερνά τον χρόνο, τουλάχιστον τις διαφορές του χρόνου' (2000: 8-9).

Ο νόμος-πλαίσιο 1268/1982 και το θεσμικό πλαίσιο που συγκροτήθηκε γύρω του, εάν κάτι δεν άφησε να ευδοκιμήσει, αυτό είναι η εμπιστοσύνη και μεταξύ των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας. Το πλήθος των προσφυγών καταρχάς εναντίον του ίδιου του νόμου και στη συνέχεια εναντίον των κάθε εί-

δους αποφάσεων των πανεπιστημιακών οργάνων όσο και οι διενέξεις μεταξύ πανεπιστημιακών που εφέροντο και ενώπιον των δικαστηρίων το αποδεικνύει. Με οικονομικούς όρους, η έλλειψη εμπιστοσύνης αυξάνει το συναλλακτικό κόστος, όπως αυξάνει το πολιτικό, το κοινωνικό και το προσωπικό κόστος. Για τον λόγο αυτόν, το θεσμικό πλαίσιο που τώρα χρειαζόμαστε είναι ακριβώς ένα πλαίσιο που θα δημιουργεί προϋποθέσεις εμπιστοσύνης, που θα απομειώνει αντί να αυξάνει περιπλοκότητα, που θα κάνει προσιτή και όχι απρόσιτη τη συναινετική υπέρβαση προβλημάτων αλλά και των δυσκολιών που τα συνοδεύουν και που θα εξασφαλίζει διαφάνεια. Οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν να δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα του πανεπιστημίου, στη βάση της αρχής 'τα εν οίκω, εν δήμω' όλες εκείνες οι διαδικασίες, π.χ., προκηρύξεις θέσεων ΔΕΠ, ψηφοφορίες, εκλογές κ.λπ., που μέχρι τώρα γίνονταν εν κρυπτώ και παραβύστω. Η ευθύνη της πολιτείας, λοιπόν, συνίσταται στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ της ίδιας, των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και της κοινωνίας. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη θαρραλέων αποφάσεων που θα θέτουν τέρμα στο προηγούμενο καθεστώς ανομίας που κυριάρχησε αλλά και θα θέτουν τις βάσεις ενός θεσμικού πλαισίου που θα κατοχυρώνει την αυτοδιοίκηση, θα αξιολογεί υπεύθυνα τις επιδόσεις πανεπιστημίων και πανεπιστημιακών, θα εξασφαλίζει τις ακαδημαϊκές ελευθερίες, θα ενισχύει διεθνείς ανταλλαγές και συνεργασίες, θα θέτει την πανεπιστημιακή έρευνα σε νέες βάσεις, θα εξασφαλίζει στα πανεπιστήμια και στους καθηγητές τα μέσα που θα τους επιτρέπουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της κοινωνίας της γνώσης και θα αποκαθιστά την αξιοπρέπεια των πανεπιστημιακών. Βέβαια, ο νόμος-πλαίσιο 3549/2007, τουλάχιστον όπως μας επιτρέπει μια πρώτη εκτίμηση, δεν μπορεί από μόνος του να προκαλέσει όλες αυτές τις αλλαγές που απαιτούνται ούτε και να μεταβάλει όλες αυτές τις νοοτροπίες που έχουν δημιουργηθεί. Γι' αυτό η ιδέα ενός 'οδικού χάρτη' στην πορεία υλοποίησης του οποίου θα πρέπει να τίθενται και ανάλογα να αναθεωρούνται στόχοι, είναι απαραίτητη για να γίνει δυνατή, σε μια λογική χρονική περίοδο, σε κάθε περίπτωση μετά το 2010 αλλά όχι πολύ αργότερα, η σταδιακή υλοποίησή τους στο πλαίσιο των συμφωνημένων αλλά και των ιδιαίτερων ελληνικών συνθηκών και αναγκών.

Όστις γαρ έχει, δοθήσεται αυτό και περισσευθήσεται...

Οι εξελίξεις σε εθνικό, ευρωπαϊκό, προπάντων όμως σε οικουμενικό επίπεδο επιταχύνονται και διευρύνονται σε τέτοιον βαθμό ώστε αυτά που μέχρι τώρα θεωρούσαμε γνωστά και αυτονόητα να μην ισχύουν πια ή να βρίσκονται στη διαδικασία απαξίωσής τους. Σύμφωνα με υπολογισμούς η ανανέωση /η απαξίωση του συνόλου της γνώσης που διαθέτουμε συντελείται με όλο και πιο γρήγορους ρυθμούς. Σε δέκα χρόνια –έτσι οι υπολογισμοί (Bergsdorf 2002)– αλλάζει τελείως η εικόνα του κόσμου που έχουμε και αυτά τα χρονικά διαστήματα θα συρρικνώνονται ακόμη περισσότερο στο μέλλον. Οι αλλαγές που συντελούν

νται επιφέρουν ανάλογες αλλαγές στον τρόπο που σκεπτόμαστε. Στις συζητήσεις που έγιναν τον τελευταίο χρόνο υποστηρίχτηκε από πολλές πλευρές ότι το νέο πνεύμα που εισάγουν οι συμφωνίες Μπολόνιας-Bergen μπορεί να οδηγήσει στην απομάκρυνση από το επιστημονικό ιδεώδες της ελευθερίας της επιστήμης, της διδασκαλίας και έρευνας, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε δύο αιώνες τώρα και θα υποτάξει την επιστημονική παραγωγή στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς. Το επιχείρημα αυτό ισχύει και αποτελεί και τη βασικότερη αντίρρηση και προβάλλεται ακόμη και από εκείνους που δεν απορρίπτουν τις ρυθμίσεις στις οποίες οι συμφωνίες Μπολόνιας-Bergen έχουν καταλήξει. Όμως, όπως δείχνουν οι εξελίξεις, το πανεπιστήμιο που ακόμη έχουμε ήταν και εξακολουθεί, κατά ένα μέρος, να είναι ένας χώρος που μόνον στους λίγους ήταν και είναι προσιτός.

Όπως έδειξε *The Economist* (22/01/04), στο Ηνωμένο Βασίλειο το ποσοστό των φοιτητών/τριών επί του αριθμού εκείνων που αποφοίτησαν από το Λύκειο αυξήθηκε από 12,4% το 1979 σε 45% το 2003, γεγονός που δημιούργησε ένα funding gap της τάξης των 10 δισεκατομμυρίων στερλινών. Μια αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των φοιτητών/τριών παρατηρείται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, και όχι μόνον (βλ. *The Economist*, 'The Brain Business. A survey of Higher Education', 10 Σεπτεμβρίου 2005), γεγονός που θέτει επί τάπητος το πρόβλημα της κάλυψης αυτού του οικονομικού ελλείμματος των πανεπιστημίων.

Σε μία έρευνα του ΕΚΚΕ για τη Φτώχεια, τον Αποκλεισμό και τις Κοινωνικές Ανισότητες, εκείνο που προβάλλεται ως καθοριστική διαπίστωση είναι ότι 'οι υπάρχουσες άνισες ευκαιρίες στο εκπαιδευτικό μας σύστημα αποτελούν τον κρίσιμο προσδιοριστικό παράγοντα της φτώχειας και του αποκλεισμού' (Σακέλλης 2006: 26). Ο Maloutas (2007: 60) διαπιστώνει ότι

οι φοιτητές υψηλότερου επιπέδου μορφωτικής προέλευσης ήταν 15 φορές πιθανότερο να παρακολουθήσουν μαθήματα σε επιφανή ιδρύματα (όπως ιατρική, νομικά και ορισμένα πολυτεχνεία) από ό,τι φοιτητές χαμηλού επιπέδου μορφωτικής προέλευσης.

Οι Χρυσάκης/ Μπαλούρδος (2007: 64) αξιοποιώντας αδημοσίευτα στοιχεία για τη χρονική περίοδο 1984/1985 μέχρι 2003/2004 διαπιστώνουν ότι στην ως άνω περίοδο αναφοράς

οι πρωτοεγγεγραμμένοι φοιτητές/τριες με πατέρα που ασκεί μη χειρωνακτικό επάγγελμα αυξάνουν σταθερά τη συμμετοχή τους στο αντίστοιχο σύνολο των φοιτητών/τριών της Ανώτατης Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης (ΑΕΙ) από 56,3% το ακαδημαϊκό έτος 1984/5 σε 71,76% το 1998-1999, ενώ καταγράφεται μία μικρή αλλά σημαντική μείωση του εν λόγω ποσοστού σε 65,37% για το 1999-2000 για να σταθεροποιηθεί στη συνέχεια σε επίσης υψηλά επίπεδα (68,28%) το ακαδημαϊκό έτος 2003-2004. Αντίθετα οι φοιτητές/τριες με πατέρα που ασκεί χειρωνακτικό επάγγελμα μειώνουν διαχρονικά την αντίστοιχη συμμετοχή τους...

Οι συγγραφείς 'επισημαίνουν, στη συνέχεια, τη μεγάλη αύξηση, τα τελευταία χρόνια, των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών [ΠΜΣ] και διαπιστώνουν ότι και εκεί

οι μεταπτυχιακοί φοιτητές/τριες με πατέρα που ασκεί μη χειρωνακτικό επάγγελμα εμφανίζουν σταθερά υπερπενταπλάσιες πιθανότητες πρόσβασης στα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών σε σχέση με εκείνους των οποίων ο πατέρας ασκεί αγροτικά επαγγέλματα (ό.π.: 68).

Αν λάβουμε υπόψη ότι ο αριθμός των φοιτητών/τριών τα τελευταία χρόνια (1981/1982 έως 2001/2002) αυξήθηκε από 87.476 σε 163.256 (Δρεττάκης 2006: 135) και λάβουμε υπόψη τις εκτιμήσεις της κοινωνικής και μορφωτικής προέλευσής τους που αναφέρθηκαν, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε μια εξέλιξη η οποία προφανώς ευνοεί τους γόνους εύπορων και υψηλότερης μορφωτικής προέλευσης οικογενειών. Και όμως, το *funding gap* καλούνται να το πληρώσουν εξίσου και οι οικογένειες των λιγότερο ευνοημένων ή, όπως συνήθως αναφέρεται στη συζήτηση του προβλήματος αυτού και στις άλλες χώρες, η νοσοκόμα (ο εργάτης, ο αγρότης, ο υπάλληλος κ.λπ.) καλείται να πληρώσει με τους φόρους της τις σπουδές του γιου ή της κόρης του διευθυντή της κλινικής της! Ένα πρώτο συμπέρασμα στο οποίο οδηγούν αυτές οι εξελίξεις και αλλαγές είναι ότι πανεπιστημιακή εκπαίδευση απολαμβάνουν στην Ελλάδα, αλλά και αλλού,⁶ περισσότερο οι γόνοι αστικών οικογενειών ενώ στις λεγόμενες σχολές κύρους (Ιατρική, Νομική, Πολυτεχνείο) αλλά και κόστους το ποσοστό αυτής της κατηγορίας αυξάνει.

Από την εικόνα που είχαμε από τις τελευταίες κινητοποιήσεις, απεργίες και καταλήψεις, διαπιστώσαμε ότι οι πρωταγωνιστές τους, κατά ένα μεγάλο μέρος, προήρχοντο ακριβώς από αυτές τις κατηγορίες,⁷ γεγονός που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ότι το 'δημόσιο πανεπιστήμιο' και τη 'δωρεάν παιδεία' διεκδικούν περισσότερο για τον εαυτό τους οι προνομιούχοι, γόνοι αστικών οικογενειών.⁸ Η διαπίστωση αυτή, που επαναλαμβάνω δεν περιορίζεται μόνον στην Ελλάδα, αναδεικνύει, τουλάχιστον, δύο όψεις της σημερινής και διεθνούς πραγματικότητας που θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη.

Η πρώτη αφορά το μοντέλο πανεπιστημίου που χρειαζόμαστε. Το χουμπολιτιανό μοντέλο (Γέμτος, σε αυτό το αφιέρωμα) της ενότητας διδασκαλίας και έρευνας και της επιστήμης στην αναζήτηση της αλήθειας, της μόρφωσης –όχι ως προετοιμασία για την απόκτηση των προς το ζην αλλά για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας–, συμπληρώνεται σήμερα με μία πραγματιστική διάσταση που δημιουργεί η αδήριτη πια ανάγκη για τους πολλούς να αποκτήσουν τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες για να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις μιας αγοράς εργασίας που γίνεται όλο και πιο ανταγωνιστική. Τέτοιες 'σκοτούρες' δεν είχαν οι αριστοκράτες στην εποχή του Humboldt και δεν είχαν μέχρι πριν από μια γενιά, στη σημερινή τους ένταση και έκταση, οι γόνοι των αστικών οικογενειών που σπούδαζαν στα πανεπιστήμια. Το ιδεώδες 'επιστήμη για την επιστήμη

μη', που ανταποκρινόταν στις ανάγκες λίγο κινητικών κοινωνιών όπου οι δομές και οι σχέσεις δύναμης (κατοχή οικονομικού, κοινωνικού, μορφωτικού κεφαλαίου) ήταν παγιωμένες υποχωρεί –χωρίς να εξαφανίζεται– ενώ οι εντεινόμενες διαδικασίες κοινωνικής κ. ά. διαφοροποίησης, όπως και η κάθητη κινητικότητα, με άλλα λόγια η αύξηση του οικονομικού, κοινωνικού και μορφωτικού κεφαλαίου που παράγει μια κοινωνία αλλά και ο κόσμος ολόκληρος, είναι εδώ και πρέπει να ανα-διανεμηθεί.

Η δεύτερη αφορά τον λόγο περί της 'κοινωνίας της γνώσης' και τον λόγο περί της 'οικονομίας της γνώσης'. Και οι δύο αυτοί λόγοι μπορούν –ομοία όπως οι όροι 'κοινωνία της αγοράς' και 'οικονομία της αγοράς' στο παρελθόν– να γίνουν αντιληπτοί, όχι όπως μέχρι τώρα ως αντίθεση, αλλά ως οι δύο πλευρές του ίδιου μεταλλίου. Μια κοινωνία που θα έχει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της την παραγωγή και την ανανέωση της γνώσης δεν μπορεί παρά να θέτει στην υπηρεσία της αγοράς, εκεί δηλαδή που παράγονται τα υλικά αγαθά, κάθε νέο προϊόν γνώσης που παράγει. Βέβαια είναι αυτονόητο ότι η αγορά θα συμμετέχει και αυτή στην έρευνα για την παραγωγή γνώσης θέτοντας η ίδια ερωτήματα και προβλήματα που θα πρέπει να απαντηθούν και να επιλυθούν. Διλήμματα του τύπου αγοράς ή κοινωνία ή, ακόμη, κοινωνία versus αγοράς δεν έχουν θέση σήμερα, όπως στην πραγματικότητα δεν είχαν θέση ούτε στο παρελθόν.

...όστις δε ουκ έχει, και ό έχει αρθήσεται απ' αυτού.

Είδαμε ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στις άλλες χώρες η αύξηση του αριθμού των νέων που φοιτούν σε πανεπιστήμια αφορά περισσότερο τους γόνους αστικών οικογενειών ενώ ο αριθμός των νέων από εργατικές και αγροτικές οικογένειες, που σημείωσε σημαντική άνοδο τη δεκαετία του 1980, άρχισε να μειώνεται αισθητά τα τελευταία χρόνια. Αυτή την αρνητική εξέλιξη θέλουν να αντιμετωπίσουν τα κράτη που υπέγραψαν τις συμφωνίες Μπολόνιας-Bergen όταν ζητούν 'η ανώτατη εκπαίδευση να είναι το ίδιο προσιτή σε όλους και οι φοιτητές να μπορούν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους χωρίς εμπόδια σχετιζόμενα με την κοινωνική και οικονομική τους προέλευση' (From Berlin to Bergen, May 2005: 42, Report). Για να αντιμετωπιστεί η αυξανόμενη πίεση για συμμετοχή στο κόστος της ανώτατης εκπαίδευσης, πάλι οι συμφωνίες Μπολόνιας-Bergen, ζητούν από τις υπεύθυνες αρχές σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο να

‘εναρμόνουν την έρευνα και τις διαβουλεύσεις για την επίδραση διαφορετικών μέσων, όπως διδάκτρα, φοιτητικές επιχορηγήσεις, υποτροφίες, δάνεια κ.λπ. και για απόψεις, όπως ισότητα ευκαιριών, αποτελεσματικότητα, κοινωνική συνοχή και δημόσια χρηματοδότηση ως βάση μελλοντικής δράσης' (ό.π.: 15).

Στην κατεύθυνση υλοποίησης αυτών των αποφάσεων φαίνεται ότι κινείται το άρθρο 13 του νόμου 3549/2007, όταν εισάγει τις ανταποδοτικές υποτροφίες

και τα άτοκα εκπαιδευτικά δάνεια για 'φοιτητές ή σπουδαστές που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα...'. Βέβαια, αυτού του είδους οι υποτροφίες και δάνεια μόνον ως ένα πρώτο βήμα σε μια μακρόχρονη πορεία που πρέπει να διανυθεί, θα πρέπει να λογίζονται. Αναφέρθηκε ήδη στην αυξανόμενη παραγωγή μορφών κεφαλαίου (οικονομικού, κοινωνικού, μορφωτικού) που προκαλεί η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος και από την οποία περισσότερο ωφελημένοι είναι οι πτυχιούχοι πανεπιστημίων. Δεν είναι μόνον το αυξημένο εισόδημά τους σε σύγκριση με τους μη πτυχιούχους⁹ ούτε και η σχετική ασφάλεια, πάλι συγκριτικά, που απολαμβάνουν στην αγορά εργασίας αλλά είναι και το πολιτισμικό και μορφωτικό κεφάλαιο, με την ορολογία του Bourdieu (2002³: 122 κ.ε.) μορφές επίκτητου κεφαλαίου, στην παραγωγή του οποίου, βέβαια, συμβάλλουν αλλά και περισσότερο ωφελούνται. Η συζήτηση λοιπόν που έχει αρχίσει διεθνώς για την ανάγκη συμμετοχής των ωφελημένων στη, μερική έστω, κάλυψη του funding gap θα πρέπει να αρχίσει και στην Ελλάδα. Αιτήματα του είδους 'το κράτος να πληρώσει' που προβάλλουν η ΠΟΣΔΕΠ και ορισμένες φοιτητικές παρατάξεις είτε είναι προϊόν άγνοιας είτε εκ του πονηρού αφού, τελικά, το αυξανόμενο κόστος των σπουδών θα κληθούν να πληρώσουν εκείνοι που λιγότερο ωφελούνται.

Το απόσπασμα από το Κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο (13 §12) το οποίο, βέβαια, αναφέρεται σε εκείνους που τους έχει δοθεί να γνωρίζουν τα της βασιλείας των ουρανών (υμίν δέδοται γνώναι τα μυστήρια της βασιλείας των ουρανών) ενώ σε άλλους όχι (εκείνοις δε ου δέδοται) και γι' αυτό αυτοί που ακριβώς γνωρίζουν τους δίδεται και με περίσσευμα ενώ στους άλλους όχι μόνον δεν δίδεται αλλά και αφαιρείται (όστις γαρ έχει δοθήσεται αυτώ και περισσευθήσεται· όστις δε ουκ έχει, και ο έχει αρθήσεται απ' αυτού) μας δίνει την ευκαιρία να τονίσουμε την ανάγκη το ενδιαφέρον της κοινωνίας και της πολιτείας να στραφεί ακριβώς σε εκείνους που δεν έχουν ούτε τα μέσα ούτε το οικονομικό και το μορφωτικό κεφάλαιο που έχουν οι άλλοι. Αποτελεί ακριβώς ανάγκη να πάρουμε από αυτούς που έχουν για να δώσουμε σε αυτούς που δεν έχουν. Αυτοί, με τη σειρά τους, όταν αποκτήσουν να επιστρέψουν ένα μέρος από αυτά που πήραν για να διευκολύνουν όσους δεν έχουν να τα αποκτήσουν... Είτε στην Ελλάδα το γνωρίζουμε είτε δεν θέλουμε να το αντιληφθούμε η εξέλιξη και οι ανάγκες που τη συνοδεύουν εκεί οδηγούν.

Τι να κάνουμε...

Τελικά ο νόμος 3549/2007 αποτελεί νόμο του κράτους και φυσικά υποχρεώνει όλους. Το γεγονός ότι ψηφίστηκε, έστω από μόνη την κυβερνητική πλειοψηφία, συνιστά επιτυχία αν αναλογιστεί κανείς τις αντιστάσεις που προέβλεπαν κυρίως 'οι δυνάμεις της αδράνειας και της αδιαφορίας'. Εκείνο που τώρα πρόχει είναι η πανεπιστημιακή κοινότητα, παρά τις όποιες σωστές και δικαιολογημένες αντιρρήσεις της, να βοηθήσει να τεθούν σε εφαρμογή οι καινοτομίες που

ο νόμος περιέχει και συγχρόνως να προετοιμάζεται για μια μακροχρόνια προσπάθεια και αγώνα ώστε να ξεπεραστούν τα αδιέξοδα που έχει δημιουργήσει το προηγούμενο θεσμικό καθεστώς. Πέραν αυτών όμως, θα πρέπει να έχει στραμμένη την προσοχή της και στην αξιοποίηση των θετικών εμπειριών από την εποχή που εγκαινίασε ο 1268/1982. Αυτή τη στιγμή 45 χώρες, ευρωπαϊκές και ημι-ευρωπαϊκές, στοχεύουν στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Αυτός ο χώρος δεν (θα) είναι κάτι το εξωτερικό αλλά το κοινό και το οικείο για όλα τα μέλη του και θα ανοίξει δυνατότητες συνεργασίας που ήταν αδύνατον και να τις φανταστεί κανείς λίγα χρόνια πριν. Η σταδιακή εξαφάνιση των συνόρων και των εμποδίων και στην εκπαίδευση και τη γνώση θα επιτρέψει, θα ενισχύει μάλιστα, την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών και θα προσφέρει ανοιχτούς ορίζοντες σε κάθε κράτος-μέλος, σε κάθε νέο και νέα που έλκονται από τη γοητεία του καινούριου και θέλουν να κάνουν κάτι το διαφορετικό και το καλύτερο από αυτά που οι προηγούμενες γενιές έκαναν.¹⁰ Ηic Rhodus, λοιπόν, για όλους μόνο που το άλμα θα πρέπει να είναι εφικτό, καλά μελετημένο και να υπόσχεται επιτυχία. Ο λόγος για έναν 'οδικό χάρτη για την ανώτατη εκπαίδευση' που προβλήθηκε στην εργασία αυτή και αποτελεί σημείο προβληματισμού της Κίνησης Πολιτών για μια Ανοιχτή Κοινωνία, σκοπό έχει ακριβώς να συμβάλλει στην οργάνωση και την προετοιμασία της χώρας μας κατά τέτοιο τρόπο ώστε από σταθμό σε σταθμό, με μελετημένα βήματα, να οδηγηθούμε σε εκείνους τους στόχους που τώρα συλλογικά αλλά και από κάθε χώρα ξεχωριστά, διαγράφονται, και που είναι βέβαιο ότι όταν θα τους πλησιάζουμε αυτοί θα απομακρύνονται, διότι θα τους έχουν αλλάξει, δηλαδή διευρύνει, οι εξελίξεις που εμείς οι πολίτες θα έχουμε δρομολογήσει. Η διαπίστωση του προέδρου του πανεπιστημίου Columbia, N.M. Butler, στην αποχαιρετιστήρια ομιλία του το 1902 ότι 'κάθε νομιμοποιημένη απαίτηση για καθοδήγηση, για πρωτοπορία, για εξειδικευμένη γνώση, για εξασκημένη δεξιότητα, για προσωπικές υπηρεσίες είναι το καθήκον του πανεπιστημίου να καλύπτει', το δείχνει. Για τον Butler δεν υπήρχε θέση για την αποκαλούμενη 'ακαδημαϊκή αδιαφορία'. Ο ακαδημαϊκός δάσκαλος, τόνιζε, οφείλει να είναι συνδεδεμένος με τις ανθρώπινες ανάγκες (στο *Financial Times*, 14. 11.2003: 13).

Επίμετρο

Οι καταλήψεις των πανεπιστημίων από τους φοιτητές και οι απεργίες της ΠΟΣΔΕΠ έληξαν. Οι αποφάσεις για αναπλήρωση των χαμένων διδακτικών ωρών εξελίσσονται σε φάρσα. Οι φοιτητές ωθούνται από μάθημα σε μάθημα ή εικονικά επισκέπτονται παραδόσεις και σεμινάρια που απλώς ανακοινώνονται για να συμπληρωθούν οι προβλεπόμενες από τον νόμο ώρες διδασκαλίας. Θα κληθούν να εξεταστούν τον Ιούνιο, τον Ιούλιο αλλά και τον Σεπτέμβριο σε μαθήματα που δεν έχουν διδαχθεί. Οι επί πτυχίω μεταξύ αυτών θα βγουν αύριο στην αγορά εργασίας για να διαπιστώσουν ότι δεν τους δέχεται διότι δεν έχει καμία

εμπιστοσύνη στο πτυχίο τους και στις γνώσεις που αποκόμισαν από τη φοίτησή τους στα δημόσια πανεπιστήμια.

Από την άλλη πλευρά, τα αποτελέσματα των τελευταίων φοιτητικών εκλογών για εκείνες τις παρατάξεις που πρωτοστάτησαν στις καταλήψεις δεν μπορούν να αποκρύψουν το γεγονός ότι γενιές ολόκληρες φοιτητών εγκαταλείπουν τα ελληνικά πανεπιστήμια ημιμαθείς και ανίκανοι να ανταποκριθούν στις ανάγκες μιας αγοράς εργασίας που γίνεται όλο και πιο ευέλικτη, όλο και πιο απαιτητική, όλο και πιο επιλεκτική.

Σημειώσεις

1. Βλ. τον νόμο 2517/1997 ο οποίος σκανδαλωδώς έδινε το δικαίωμα στους 'υπηρετούντες βοηθούς' κ.λπ. 'οι οποίοι έχουν ή θα αποκτήσουν διδακτορικό' (!) 'εντός αποκλειστικής προθεσμίας δώδεκα μηνών... να ζητήσουν μία φορά την ένταξή τους, μετά από κρίση στη βαθμίδα του Λέκτορα...'. Επειδή όμως η απόκτηση διδακτορικού δεν έγινε δυνατή από όλους, δόθηκε ακόμη μία παράταση με τον νόμο 3027/2002, έτσι ώστε και ο τελευταίος βοηθός, επιστημονικός συνεργάτης κ.λπ. που δεν κατόρθωσε σε διάρκεια 20-25 ετών να συγγράψει διδακτορική διατριβή να το κάνει και με κλειστές διαδικασίες να ενταχθεί σε θέση μέλους ΔΕΠ. Η ευρύτερη πανεπιστημιακή κοινότητα εκώφευσε σε όλη αυτή την απαράδεκτη, κοινή συναινεσίε πολιτικών κομμάτων και συνδικαλιστικής εκπροσώπησης του ΔΕΠ, μεθόδευση. Το γεγονός ότι οι διδακτορικές εργασίες που κατατίθεντο δεν μπορεί να ήταν, μετά από 20-25 έτη αποτυχημένες προσπάθειες συγγραφής, παρά προϊόν συμπλήρωμα, αντιγραφής ή και αγοράς (!) ουδένά ενόχλησε, όπως ουδείς ενόχληθηκε όταν οι φοιτητές υποχρεώθηκαν να δεχθούν αυτές τις διδακτορικές εργασίες ως 'συγγράμματα' από τα οποία όφειλαν να μάθουν. Έτσι, και με αυτόν τον τρόπο, διαδίδεται η (μη) γνώση στα ελληνικά πανεπιστήμια και αυτό το γνωρίζουν καλύτερα από όλους οι φοιτητές/τριες. Αυτό εννοεί η Φουντεδάκη (2006: 645) όταν γράφει ότι '...η διδασκαλία βάσει ενός συγγράμματος ανά μάθημα ...συγκροτεί ένα εκρηκτικό μίγμα εφαρμογής κανόνων, εμφάνισης συμπεριφορών και αποκρουστάλλωσες πρακτικών τις οποίες γνωρίζουν καλά οι εντός των ακαδημαϊκών τειχών και αγνοούν οι εκτός'. Μόνο που 'οι εντός' σιωπούν, γιατί έτσι τους συμφέρει. Το 'σύγγραμμα', υπό οιαδήποτε μορφή του, είναι η χαρακτηριστική βολή στη γνώση, ιδιαίτερα όταν συγγραφείς του είναι άσχετοι με την έρευνα και το γνωστικό αντικείμενο 'πανεπιστημιακοί'! Αυτοί ακριβώς τους οποίους ο πρόεδρος του ΕΣΥΠ, Θάνος Βερέμης, αποκάλεσε 'μάστιγα του πανεπιστημίου' (Καθημερινή, 24.04.07: 6).

2. Αυτές οι παρατηρήσεις, και άλλες πολλές που αναφέρονται στις αρνητικές πλευρές του θεσμικού καθεστώτος δεν αγνοούν ότι '...το σημερινό πανεπιστήμιο, με όλα τα κουσούρια του, δεν έχει σχέση με το πανεπιστήμιο της μιας έδρας και της εσωστρέφειας. Άνοιξε στον κόσμο και αυτό σημαίνει ότι συμμετέχει σε διεθνή προγράμματα ανταλλαγών φοιτητών και διδασκόντων...' (Καζάκος 2006: 16). Βέβαια, όπως έδειξε η συζήτηση των τελευταίων μηνών, τα 'κουσούρια' του 1268/1982 και πολλά ήταν και πολλαπλασιάστηκαν στην πορεία εφαρμογής του. Ο ίδιος ο Καζάκος (ό.π.: 18) αναφέρεται σε ορισμένα, π.χ. '...τη γραφειοκρατία, την κομματικοποίηση που επηρεάζει όχι μόνον τις φοιτητικές εκλογές αλλά και εκλογές καθηγητών ή πρυτάνεων... τους απόντες καθηγητές... την παράκαμψη των νόμων, το σύστημα κινήτρων και αντικινήτρων... προγράμματα σπουδών που αντανακλούν συσχετισμούς προσωπικών ή κομματικών στρατηγικών μάλλον παρά μια σαφή αντίληψη για το διδακτικό και ερευνητικό τους έργο κ.λπ.'. Τελικά, φαίνεται ότι τα 'κουσούρια' μάλλον υπερτερούν. Βλ. και Αλιβιζάτος (2007:

85 κ. ε.) που αναφέρεται σε ορισμένες περιπτώσεις περιορισμών της ακαδημαϊκής ελευθερίας οι οποίες διευκολύνονται εάν δεν προκαλούνται από τον 1268/1982, όπως η 'αυτολογοκρισία που πολλοί πανεπιστημιακοί επιβάλλουν στον εαυτό τους εν ονόματι του "ρεαλισμού" που υπαγορεύει η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία στις περισσότερες σχολές της χώρας...', η 'παρεμπόδιση της λειτουργίας πανεπιστημιακών οργάνων και της διεξαγωγής μαθημάτων και εξετάσεων...' κ.λπ. Όλα αυτά και άλλα πολλά, π.χ., απειλές εναντίον υποψηφίων με σημαντικό έργο να μην επιμείνουν σε υποψηφιότητά τους επειδή ιδεολογικά βρίσκονται εκτός της γραμμής του Τμήματος (προσωπική εμπειρία), που τελευταία όλο και περισσότερο δημοσιοποιούνται, δείχνουν ότι στα 25 χρόνια (1982-2007) ισχύος του 1268/1982 δημιουργήθηκαν συμφέροντα, δομήθηκαν καταστάσεις, προπάντων όμως παγιώθηκαν νοοτροπίες που θα αργήσουν να αλλάξουν, αφού φορείς της πρότασης δεν είναι τόσο η παλαιότερη γενιά που τις δρομολόγησε και η οποία σταδιακά αποσύρεται, αλλά η νεότερη γενιά πανεπιστημιακών που τις έχει εσωτερικεύσει. Ανεξάρτητα, λοιπόν, από τις εκτιμήσεις και τη γνώμη που μέχρι τώρα είχαμε: πολιτεία, κοινωνία, πανεπιστημιακή κοινότητα, μετά τις συζητήσεις και τις εμπειρίες του τελευταίου έτους, δεν μπορούμε πια να ισχυριστούμε ότι τα πράγματα είναι διαφορετικά απ' ό,τι στα μάτια όλων παρουσιάστηκαν.

3. Ανήκει στην ειρωνεία της ιστορίας ότι όλες αυτές οι κινητοποιήσεις εναντίον της αναθεώρησης του άρθρου 16 του Συντάγματος αποδείχτηκαν παράταιρες και χωρίς αντικείμενο μετά τη δημόσια πρόταση του εισαγγελέα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου υπέρ της αναγνώρισης των επαγγελματικών δικαιωμάτων των αποφοίτων των Κέντρων Ελευθέρων Σπουδών που συνεργάζονται με ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Περισσότερο εκτεθειμένοι βγήκαν οι πανεπιστημιακοί και τα κόμματα εκείνα που με μια σουλιωτική(!) αντίληψη της υπεράσπισης των ιερών και οσίων ανιτάχτηκαν σε μια εξέλιξη που έπρεπε να γνωρίζουν ότι όχι μόνον δεν μπορεί να ανακοπεί (Ευρ. Οδηγία 36/2005) αλλά και ότι τελικά συμφέρεται.

4. Βλ. Μαρία Ευθυμίου, "Η "Αριστερά" ως αξεσουάρ" (*Το Βήμα*, 04/02/07). Γράφει η Ευθυμίου: "Έτσι, κατά την τελευταία τριακονταετία η νεοελληνική δημόσια εκπαίδευση –και όχι μόνον– γέμισε με ενήλικους και ανήλικους δήθεν 'αριστερούς' και τις συναφείς δήθεν 'αριστερές' πρακτικές τους: τι κι αν τμήμα των εκπαιδευτικών αμελεί συστηματικά την εργασία και τις υποχρεώσεις του; τι κι αν απεργεί συνεχώς και καταχρηστικά;..."

5. Η συγκεκριμένη όπως και πολλές άλλες παρεμβάσεις στη δημόσια συζήτηση της ΠΟΣΔΕΠ βρήθουν ανακριβήτων ενώ αναφέρονται σε γεγονότα τα οποία είτε δεν γνώριζαν, και το έχουν ευρύτητα συζητηθεί, είτε συνειδητά τα διαστρέβλωναν. Ένα απλό παράδειγμα: στο ως άνω 'Υπόμνημα' η ΠΟΣΔΕΠ μεταξύ άλλων ισχυρίζεται ότι η 'διαδικασία της Μπολόνιας' είναι 'ήδη αποτυχημένη' κ.λπ. Τότε όμως πώς εξηγείται το γεγονός ότι ο αριθμός των χωρών – ευρωπαϊκών και ημι-ευρωπαϊκών – που συμμετέχουν στη 'διαδικασία' αυξήθηκε από 29 το 1999 (Μπολόνια) σε 45 το 2005 (Bergen); Βλ. From Berlin to Bergen, General Report of the Bologna Follow-up Group to the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Bergen, 19-20 May 2005, Report. Η αλήθεια είναι ότι η 'διαδικασία της Μπολόνιας' υλοποιείται με διαφορετική βέβαια ταχύτητα στις χώρες-μέλη της συμφωνίας. Βλ. Johanna Witte, Change of Degrees and Degrees of Change: Comparing adaptations of European Higher Education systems in the Context of the Bologna Process. Ελεύθερη πρόσβαση στο <http://www.utwente.nl/cheps/documenten/2006wittedissertation.pdf>. Πρόκειται για μια πρώτη συγκριτική προσέγγιση της πρόόδου υλοποίησης των συμφωνιών της Μπολόνιας σε Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Γαλλία και Ολλανδία. Για μια διαφοροποιημένη παρουσίαση του προβλήματος, βλ. Κλάδης (2007: 99 κ.ε.) όπως και τη Μαύρη Βίβλο της Διαδικασίας της Μπο-

λόγια της Οργάνωσης των Εθνικών Φοιτητικών Ενώσεων της Ευρώπης στο Μπέργκεν (στο ίδιο).

6. Παραδείγματος χάριν, το 72% των πτυχιούχων στη Γερμανία προέρχονται από εύπορες οικογένειες, ενώ μόνον το 8% από οικογένειες χαμηλού εισοδήματος (*Die Zeit*, 22/ 25.05. 2000: 34).

7. Τα βλαστώρια της μεσαίας τάξης είναι αυτές τις μέρες στους δρόμους. Τα παιδιά των γιατρών, των καθηγητών, των επιστημόνων, των υπαλλήλων φωνάζουν και αμφισβητούν' γράφει ο Αντ. Καρακούσης, *Τα Νέα*, 16 Ιουνίου 2006.

8. Η κυριαρχία των γόνων αστικών οικογενειών αλλά και της νοοτροπίας που τους χαρακτηρίζει στερεί από τα πανεπιστήμια την αισθητή παρουσία των Άλλων, τον γόνων εργατικών και αγροτικών οικογενειών, γενικά των 'μη προνομιούχων'. Εάν αυτοί ήταν παρόντες, σε αναλογία με την κοινωνική τους δύναμη, τότε οι προσλήψεις της πραγματικής κατάστασης στα πανεπιστήμια και στην κοινωνία θα ήταν ριζικά διαφορετικές και από την πλευρά των φοιτητών αλλά και της κοινωνίας στο σύνολό της.

9. Όπως δείχνει η καινούρια έρευνα του ΟΟΣΑ, γράφει η εβδομαδιαία εφημερίδα *Die Zeit* (22/25.05.2000: 34), 'οι πτυχιούχοι πανεπιστημίου φτάνουν, κατά μέσον όρο, στο 156% του εισοδήματος των συνομηλίκων τους χωρίς πτυχίο. Οι πτυχιούχοι κερδίζουν σε όλη τους την επαγγελματική ζωή 1.000.000 γερμανικά μάρκα (500.000 ευρώ) περισσότερα από εκείνους χωρίς σπουδές'. Οι απασχολούμενοι με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, γράφει για την Ελλάδα η Κετσετζοπούλου (2007:223) 'αντιμετωπίζουν πολύ αυξημένο κίνδυνο φτώχειας κατά 8, 6 φορές μεγαλύτερο από αυτόν των ατόμων με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, κατά περίπου 3 φορές από αυτόν των εργαζομένων με μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης και κατά 2 φορές υψηλότερο από αυτό του συνόλου, των απασχολούμενων'. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και σε έρευνες άλλων χωρών.

10. Είναι πια ανάγκη η συμμετοχή μας στον ΕΧΑΕ να διευρύνει τις γνώσεις μας για τα διαφορετικά μοντέλα [benchmarking] ανώτατης εκπαίδευσης για να δούμε σε ποια κατεύθυνση κινούνται οι άλλες χώρες, ποιοι είναι οι επιλεγμένοι στόχοι τους, ποια η αυτονομία των πανεπιστημίων τους, πως τη χρησιμοποιούν και με ποια ποιοτικά αποτελέσματα. Οι συγκρίσεις με το δικό μας σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης που απαραίτητα θα προκύψουν μπορούν να δείξουν ποια είναι η θέση μας στην αναδυόμενη επιστημονική αγορά, ποιες είναι οι δυνατότητές μας να ανταποκριθούμε στον ανταγωνισμό και ποιες οι ευκαιρίες να τον επηρεάσουμε.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αλιβιζάτος, Ν. (2007). *Πέρα από το 16. Τα πριν και τα μετά*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βουρδιέυ, Ρ. (2002³). *Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, μτφρ. Κ. Καψαμπέλη, πρόλογος Ν. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα: Πατάκης.
- Γκότοβος, Αθ. (2005). 'Αντινομία και πελαταιακά δίκτυα στα ελληνικά πανεπιστήμια: η άλωση του δημόσιου χώρου και η αξιολόγηση της ανώτατης εκπαίδευσης', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 14: 33-83, Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας.
- Δρεττάκης, Μ. (2006). *Εκπαίδευση. Η αγίλλειος πτέρνα της Ελλάδας*, Αθήνα.
- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (2005). *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Πρακτικά εισηγήσεων συνεδρίου, Λαύριο, 22-23 Σεπτεμβρίου.

- Engerer, H., Voigt, St. (2002). 'Institutionen und Transformation. Mögliche Politikimplikationen der Neuen Institutionenökonomik' σε Zimmermann, Kl. (επιμ.), *Neue Entwicklungen in der Wirtschaftswissenschaft*, Berlin: Springer.
- Goodin, R. E, Klingemann, H.-D. (1998). *A New Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press.
- Καζάκος, Π. (2006). 'Η ελληνική ανώτατη παιδεία στην Ευρώπη: ποσοτικές συγκρίσεις' σε Γ. Δονάτος, Α. Γιαννίτσης, Π. Καζάκος, Α. Μπρεδήμας, *Μεταρρύθμιση στην Ανώτατη Εκπαίδευση*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.
- Κατσούλης, Ηλ. (2005). 'Το επικοινωνιακό σύστημα της επιστήμης. Αναγνώριση-σύνδρομο του Ματθαίου-νόμος του Gresham', *Επιστήμη και Κοινωνία*, 14: 1-31, Αθήνα: Αντ. Σάκκουλας.
- Κετσετζοπούλου, Μ. (2007). 'Εργαζόμενοι φτωχοί στην Ελλάδα', σε Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, ό.π.
- Κιντής, Α. (2004). 'Η αξιολόγηση ως μηχανισμός αναβάθμισης των πανεπιστημιακών σπουδών, *Κίνηση Πολιτών για μια ανοικτή κοινωνία*, Τα ελληνικά πανεπιστήμια στην κοινωνία της γνώσης. Μια συμβολή στην υπέρβαση της κρίσης. Αθήνα.
- Κλάδης, Δ. (2007). 'Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης μετά το Μπέργκεν και οι επιδράσεις στο ελληνικό πανεπιστήμιο', σε Κλάδης Δ., Κοντιάδης, Ξ., Πανούσης, Γ. (2007).
- Κλάδης, Δ., Κοντιάδης, Ξ., Πανούσης, Γ. (2007). *Η μεταρρύθμιση του ελληνικού πανεπιστημίου*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κοντιάδης, Ξ. (2007). 'Οι συνταγματικές εγγυήσεις της πανεπιστημιακής αυτοδιοίκησης εν όψει της μεταρρύθμισης του "νόμου-πλαισίου" και της αναθεώρησης του άρθρου 16 του Συντάγματος', σε Κλάδης, Δ., Κοντιάδης, Ξ., Πανούσης, Γ. (2007). *Η μεταρρύθμιση του ελληνικού πανεπιστημίου*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Luhmann, N. (1968/ 1999). *Νομιμοποίηση μέσω διαδικασίας*, μτφρ. Κ. Βαθιώτης, Αθήνα: Κριτική.
- Luhmann, N. (1999⁴). *Vertrauen*, Stuttgart:UTB 2185.
- Maloutas, Th. (2007). 'Middle Class Education Strategies and Residential Segregation in Athens', *Journal of Education Policy*, 1: 49-68.
- North, D. (2006). *Θεσμοί, θεσμική αλλαγή και οικονομική ανάπτυξη*, μτφρ. Μ. Πυλαρινού, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Σακέλλης, Γ. (2005). 'Η κοινωνική πολιτική σε δράση: Καταπολεμώντας την φτώχεια και τις ανισότητες' σε Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (2005). *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Πρακτικά εισηγήσεων συνεδρίου, Λαύριο, 22-23 Σεπτεμβρίου.

- Σωτηρόπουλος, Δ.Α. (2006). 'Η ιεράρχηση και η αξιολόγηση των πανεπιστημίων και ο νόμος 3347/2005', σε Γ. Δονάτος, Α. Γιαννίτσης, Π. Καζάκος, Α. Μπρεδήμας, *Μεταρρύθμιση στην Ανώτατη Εκπαίδευση*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Σάκκουλας.
- Φουντεδάκη, Π. (2006). 'Τα ελληνικά πανεπιστήμια στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η πορεία Μπολόνια-Μπέργκεν', *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, VIII, 31: 921-947.
- Χρυσάκης, Μ., Μπαλούρδος, Δ. (2007). 'Ανισότητες πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Διαφοροποιήσεις σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο', σε Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, *Το κοινωνικό πορτρέτο της Ελλάδας, 2006*. Αθήνα.